

3. [Bozhovich L.I. Lichnost' i ee formirovanie v detskom vozraste: Psihologicheskie issledovanija / Bozhovich L.I.–Moskva: Prosveshhenie,1968. –252s.]
4. [Golovaha E.I. Zhiznennaja perspektiva i professional'noe samoopredelenie molodjzhi/ Golovaha E.I.–Kiev:Naukova dumka,1988. –144s.]
5. [Egorova E.V. Psihologichne doslidzhennja profesijnogo samoviznachennja starshoklasnikiv z riznim tipom usvidomlennja problemi vioru profesii. Rozvitok pedagogichnoi ta psihologichnoi nauki v Ukraïni.1992-2001/Egorova E.V. Zbirnik naukovih prac' do 10-richchja APN Ukraïni. Chastina 1.–Harkiv:«OVS».–2002.–s.384-394.]
6. [Litvinova N.I. Proforientacijnij suprovid profesijnogo samoviznachennja uchniv. /Litvinova N.I. Zbirnik naukovih prac' KPNU imeni Ivana Ogienka, Institutu psihologii im. G.S.Kostjuka APN Ukraïni. Problemi suchasnoi psihologii. Vipusk 8. –Kam'janec'-Podil's'kij: «Aksioma». –2010. –s 621-630.]
7. [Pobirchenko N.A. Psihologichnij suprovid neperervnoi profesijnoi orientacii uchniv's'koï molodi. Rozvitok pedagogichnoi ta psihologichnoi nauki v Ukraïni / Pobirchenko N.A. Zbirnik naukovih prac' do 10-richchja APN Ukraïni.Chastina 2. –2001.–Harkiv:«OVS».–s.347-384
8. [Profesijne samoviznachennja uchniv's'koï molodi v umovah osvitr'ogo okruhu. [Gucan L. A., Morin O. L., Ohrimenko Z. V., Parhomenko O. M., Gricenok L. I., Tkachuk I. I.] // Harkiv: «Drukarnja Madrid». –2016. –203 s.]
9. [Prjazhnikov N.S Teoretiko-metodologicheskie osnovy aktivizacii professional'nogo samoopredelenija. Avtoref. dis. dokt. ped. nauk: 3.00.01/ Prjazhnikov N.S.– Ekaterinburg:Ekaterinburgskij gos.un-t. –1995.–s.49]
10. [Reshetina S.Ju, Romanova E.S. Professional'naja orientacija s pozicii koncepcii samodiagnostiki/ Reshetina S.Ju, Romanova E.S. // Prikladnaja psihologija. –2001.–№3.–s.19-40]
11. [Harchenko E.I. Problemy professional'noj orientacii molodjzhi v uslovijah novej jekonomiki / Harchenko E.I. Zbirnik naukovih prac': Shidnoukraïns'kij nacional'nij universitet im. V.Dalja. Chastina 2.–Lugansk.–2002. –s.272-273.]
12. [Cehmister Ja.V. Do problemi doprofesijnoi pidgotovki uchniv's'koï molodi / Cehmister Ja.V. Psihologija i pedagogika. –2000.–№1.–s.59-66.]

УДК 159.923.2:316.344.34-053.6

<https://doi.org/10.26661/2310-4368-2019-1-15-23>

ОСОБИСТІСНІ ТА ПРОФЕСІЙНІ АСПЕКТИ ІДЕНТИЧНОСТІ В РАНЬОМУ ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ

Н.Ф. Шевченко

доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри педагогіки та психології освітньої діяльності
Запорізький національний університет
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5297-6588>
shevchenkonf.20@gmail.com

О.С. Волобуєва

аспірантка кафедри педагогіки та психології освітньої діяльності, Запорізький національний університет
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5147-8731>
elena_volobuyeva@ukr.net

Шевченко Н.Ф., Волобуєва О.С. Особистісні та професійні аспекти ідентичності в ранньому юнацькому віці. В статті представлено результати теоретичного аналізу проблеми розвитку особистісної та професійної ідентичності в ранньому юнацькому віці. Розглянуто соціальну ситуацію розвитку раннього юнацького віку, яка характеризується зміною внутрішньої позиції щодо ставлення до майбутнього, здійсненням професійного самовизначення. Показано, що в юності і в період ранньої дорослості (студентському віці) розвиток особистісної ідентичності випереджає розвиток професійної ідентичності та впливає на нього. В ранньому юнацькому віці у більшості юнаків особистісна ідентичність знаходиться на середньому рівні розвитку, а професійна ідентичність перебуває в статусі мораторію – в стані вибору між наявними альтернативами. Зроблено висновок про те, що ранній юнацький вік може вважатися оптимальним віковим періодом для цілеспрямованого розвитку особистісної та професійної ідентичності.

Ключові слова: особистісна ідентичність, професійна ідентичність, статус мораторію, ранній юнацький вік.

Shevchenko N.F., Volobuyeva O.S. Personal and professional aspects of the identity in early youth. Results of the theoretical analysis of the problem of development of personal and professional identity in early youth have been presented in the article. Most empirical studies are limited to the study of peculiarities of the identity formation in the period of late youth – early adulthood; professional identity is more often studied on student and professional samples. However, researchers often overlook the initial stage of formation of the professional identity in early youth age, when it originates in the process of the personal identity development. Social situation of development of the early youth age has been considered. The situation is characterized by changes in the internal position regarding the attitude towards the future (focus and direction to the future, planning, professional self-determination). It has been shown that in the periods of youth and early adolescence (the student age), development of the personal identity outstrips and influences the development of the professional identity. According to researches data, in the early youth age,

most youngsters' personal identity is at the average level of development, and the professional identity remains in the status of a moratorium. Identity moratorium status means that a person is currently in a crisis, exploring various commitments and is ready to make choices, but has not made a commitment to these choices yet. It has been concluded that early youth can be considered the optimal age period for the purposeful development of the personal and professional identity. A perspective direction of further researches concerns the experimental study of the formation and development of personality and professional identity in early youth.

The keywords: personal identity, professional identity, moratorium status, early youth age.

Постановка проблеми. Глобальні зміни суспільно-політичної та економічної системи країни, зміни суспільної свідомості породжують потребу в людях, здатних до прийняття самостійних рішень і самореалізації в постійно мінливих умовах життя. Розвитку таких якостей у людини сприяє наявність у неї сформованої ідентичності в різних життєвих контекстах.

Формування особистісної ідентичності є центральним психологічним новоутворенням юнацького віку, коли переживання ідентичності актуалізується як в особистісній, так і в професійній сферах життя. Проблема ідентичності виникає в плані здійснення життєвої та професійної ідеології людини, в плані реалізації професійної підготовки фахівця, в плані становлення професіонала. Процес формування ідентичності продовжується протягом усього життєвого шляху, будучи фактором психологічного благополуччя, задоволеності життям і особистісного зростання кожної людини в сучасному, швидко мінливому світі. У контексті вищесказаного, найбільш актуальним постає вивчення становлення особистісної та професійної ідентичності в ранньому юнацькому віці, коли в рамках ведучої, навчально-професійної діяльності складаються пізнавальні та професійні інтереси, формуються життєві і професійні плани, вирішується завдання вибору професії та отримання професійної освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Підходи до проблеми ідентичності представлені в роботах зарубіжних психологів психоаналітичної парадигми (Е. Еріксон, Дж. Марсія, А. Ватерман, Ж. Лакан), когнітивного підходу (Х.Теджфел, Дж. Тернер, Г. Брейкуелл) екзистенційно-гуманістичної парадигми (К. Роджерс, Е. Фромм). Уявлення про ідентичність розвивалися в межах дослідження самосвідомості та самовизначення (К.О. Абульханова-Славська, Л.І. Божовіч, Л.С. Виготський, В.В. Столін). Безпосередньо дослідженню особливостей професійної ідентичності присвячені роботи зарубіжних (Д.М. Завалішиної, Д.О. Ісаєвої, М.С. Пряжнікова, Ю.П. Поварьонкова, Л.Б. Шнейдер) та вітчизняних науковців (І.А. Дружиніна, А.М. Лукіяничук, О.П. Макарова, Н.Ю. Мельнік, В.М. Одінцева, О.І. Остапівський, А.І. Черкашин).

У вітчизняній і зарубіжній науковій літературі накопичився великий теоретичний і методологічний матеріал, присвячений різним психологічним аспектам становлення особистісної та професійної ідентичності. Однак більшість досліджень обмежуються вивченням особливостей формування ідентичності в періоді пізньої юності – ранньої дорослості, тобто професійна ідентичність частіше вивчається на студентських та професійних вибірках. З поля зору фахівців часто випадає початковий етап становлення професійної ідентичності в ранньому юнацькому віці, коли вона зароджується в процесі розвитку особистісної ідентичності.

Мета статті – висвітлити результати теоретичного аналізу проблеми особистісної та професійної ідентичності в ранньому юнацькому віці.

Виклад основного матеріалу дослідження з обґрунтуванням отриманих результатів. На теперішній час в психології відсутнє загальноприйняте трактування поняття «ідентичність», проте визначення, представлені в різних теоретичних підходах, на думку науковців, не суперечать один одному, а лише вказують на різні аспекти ідентичності, обрані в якості предмета дослідження [2, 14].

Ми спираємося на визначення, запропоноване Дж. Марсія, і під особистісною ідентичністю розуміємо індивідуальне психічне утворення, яке саморозвивається; ідентичність включає в себе переконання, здібності, потреби і Я-історію та феноменологічно виявляється через зроблені (або розпочаті) життєві вибори [20].

Як відомо, Дж. Марсія є послідовником Е. Еріксона, який розробив концепцію психосоціального розвитку особистості, одне з важливих місць в якій займає вчення про ідентичність. Завдяки зусиллям Дж. Марсія, була здійснена операціоналізація поняття «ідентичність», яка спирається на аналіз двох феноменологічних проявів цього конструкту. За Дж. Марсія, становлення ідентичності характеризується наявністю або відсутністю кризи і наявністю або відсутністю одиниць ідентичності –

особистісно значущих цілей, цінностей, переконань. На основі цих двох чинників виділяються чотири статуси ідентичності: досягнута ідентичність (криза завершена і рішення прийняті усвідомлено і самостійно на основі аналізу розглянутих альтернатив), мораторій (криза не завершилася, рішення поки не прийняті, усвідомлено здійснюється самостійний вибір з наявних альтернатив), вирішена ідентичність (криза відсутня, рішення прийняті без самостійного і досить усвідомленого вибору, наприклад, під впливом батьків), дифузна ідентичність (відсутні і криза, і рішення, і готовність до усвідомлення і розгляду будь-яких альтернатив) [20].

За визнанням багатьох авторів [17, 18, 20], один з найбільш складних життєвих криз доводиться на перехідний період між підлітковим і юнацьким віком (приблизно 15 років). Психологічним критерієм переходу від підліткового до раннього юнацького віку, на думку Л.І. Божович, є різка зміна внутрішньої позиції, що характеризується зміною ставлення до майбутнього. Якщо підліток дивиться на майбутнє з позиції сьогодення, то юнак дивиться на сьогодення з позиції майбутнього. Саме в цей віковий період – 15-17 років – суспільство вимагає від юнаків професійного самовизначення: вони повинні вибрати професію і подальший шлях навчання. Спрямованість у майбутнє, побудова життєвих планів і перспектив – афективний центр життя юнаків і дівчат, який визначає зміну соціальної ситуації розвитку [3].

За Е. Еріксоном, в цей віковий період відбувається процес психосоціальної ідентифікації (інтеграція соціальних ролей, відчуття тотожності себе та безперервності особистості). Успішне проходження цього етапу також вказує на формування особистісної ідентичності, молода людина стає вірною собі та взятим на себе зобов'язанням, стає здатною зробити свій вибір та знайти свою лінію життя, прийняти існуючі соціальні норми і дотримуватися них. Якщо юнак не впевнений в розумінні себе, оточуючого середовища і своїх подальших життєвих перспективах, то у нього спостерігається плутанина ролей, невпевненість в собі і негативізм [18].

Сучасні дослідження науковців [7, 8] показують, що пік розвитку особистісної ідентичності може виникати і в юнацькому віці, і в період ранньої дорослості, коли молоді люди освоюють професію в закладах професійної освіти. За даними Д.О. Ісаєвої, сензитивним періодом становлення особистісної ідентичності є вік 19-20 років. Досягнута особистісна ідентичність в юності і ранній дорослості виступає передумовою «ініціації» кризи професійної ідентичності – підвищується значущість Я-професійного в структурі Я-концепції, посилюється тривожність стосовно професійного майбутнього, збільшується інтенсивність кризових переживань з приводу професійного самовизначення. У зазначені вікові періоди досягнута особистісна ідентичність виражається за допомогою підвищення показників професійного самовизначення, в якості яких виступають: задоволеність обраною професією, усвідомлення можливості професійної самореалізації, самостійність професійного вибору, зростання значущості Я-професійного в структурі Я-концепції, зниження страху, тривоги і байдужості до професійного майбутнього [8].

Питання про місце професійної ідентичності в загальній структурі ідентифікаційних процесів вирішено неоднозначно. Попередній аналіз літератури [6, 9–12, 15, 17, 19] показав, що в узагальненому вигляді професійну ідентичність можна визначити як складно структурований особистісний конструкт, який включає: систему уявлень про себе і свою професійну позицію; прийняття її цілей, функцій, ролей і методів реалізації; ставлення до неї як особистісно значущої цінності, що надає самоповагу; готовність до оволодіння професійною діяльністю і її вдосконалення; ототожнення себе з групою професіоналів на основі самопізнання, досягнення професійної майстерності і зіставлення своїх особистісних особливостей (життєвих цілей, планів самореалізації, здібностей тощо) з вимогами, які пред'являються до професійної діяльності; сукупність внутрішніх і зовнішніх умов і чинників, які впливають на вибір професії. Відповідно до принципів і закономірностей особистісного розвитку становлення професійної ідентичності відбувається завдяки цілеспрямованій активності суб'єкта професіоналізації, об'єктивній і суб'єктивній єдності з професійною групою.

Отже, професійна ідентичність є інтегративним феноменом, який забезпечує людині цілісність, розвивається у ході професійного навчання та виступає показником ефективного становлення професіонала, наслідком чого є формування у нього адекватної професійної «Я-концепції» [13].

Українська дослідниця Н. Ю. Мельнік, досліджуючи антиципацію студентами своєї професійної ідентичності, визначила її як особливу категорію ідентичності, яка має соціальний та особистісний аспекти. Перший пов'язаний з формуванням відчуття приналежності до певної професійної групи та

відповідної системи цінностей, з включенням в професійне співтовариство за рахунок інтеріоризації професійних норм і вимог. Завдяки другому зберігається унікальність і неповторність особистості в рамках професії. На думку вченої, важливу роль при утворенні й виявленні особистісних змістів, виділенні адекватного «Я-образу» і перспектив його розвитку, побудові концепції свого життєвого шляху, розробці стратегій, що її реалізуватимуть, грає антиципація як здатність індивіда проектувати себе у майбутньому. Відповідно, цей процес може здійснюватися на основі усвідомлення й співвіднесення своїх потреб, можливостей і здатностей із суспільними запитами, а результатом цього процесу є соціальний, особистий і професійний статус [10].

Ж.П. Вірна у своїй науковій праці визначила і розкрила форми професійної ідентичності під час професійного розвитку особистості. Контрастно-позитивна форма професійної ідентичності характеризує повну збалансованість «Я» реального та «Я» професійного. Особистість усвідомлює себе і значення професійної діяльності, що підкреслює наявність у особистості розвинутого, соціалізованого смислу щодо вміння чітко визначати і використовувати умови й засоби професійної діяльності. Контрастно-негативна форма вказує на повну розбіжність в оцінюванні «Я» реального, «Я» ідеального та «Я» професійного. Вона характеризує неадекватне усвідомлення особистістю себе і значення професійної діяльності, що може свідчити про втрату значущості професійної діяльності, і, можливо, життєвого смислу. Перспективно-позитивна форма професійної ідентичності характеризує збіг в оцінюванні «Я» реального, «Я» ідеального та «Я» професійного, що свідчить про ідеалізоване уявлення себе як професіонала. Перспективно-негативна форма професійної ідентичності вказує на збіг в оцінюванні «Я» професійного та «Я» ідеального та неадекватного оцінювання «Я» реального і «Я» професійного, «Я» реального й «Я» ідеального. Відповідно, відбувається деформація в адекватності оцінок та самоконтролю особистості під час професійної діяльності та у життєвих ситуаціях. Проміжна форма професійної ідентичності свідчить про порушення ідеалізованого уявлення особистості себе як професіонала, що характеризує не тільки наявність неадекватної самооцінки, а й розбіжностей усвідомлення цілей і засобів професійної діяльності з власними можливостями людини [4, с. 204].

Розглянемо питання становлення професійної ідентичності в ранньому юнацькому віці. Е.Ф. Зеєр характеризує цей віковий період як стадію оптації, формування професійних намірів, та пов'язує її з кризою навчально-професійної орієнтації, ядро якої – необхідність вибору способу отримання професійної освіти. Як правило, в цьому віці вибирається варіант продовження навчання, орієнтованого на певне професійне поле, а не на конкретну професію. Переживання кризи, рефлексія своїх можливостей призводять до корекції професійних намірів. Поступове засвоєння майбутньої соціально-професійної ролі в юнацькому віці сприяє становленню професійної ідентичності [5].

Дослідженням формування статусів ідентичності в період ранньої юності займалася А.А. Азбель. На матеріалах вивчення старшокласників вченою показано, що існують певні особливості становлення статусів мораторію і досягнутої професійної ідентичності. Так, в ранньому юнацькому віці спостерігається помітне зростання досягнутої професійної ідентичності та зниження статусу мораторію, який до цього періоду переважає. Гендерних відмінностей в формуванні статусів професійної ідентичності не було виявлено [1].

Н.А. Рождественською та І.Л. Можаровським досліджено зв'язок особистісної та професійної ідентичності в ранньому юнацькому віці. Науковцями вірогідно підтверджено, що рівень розвитку особистісної ідентичності значимо пов'язаний з віком юнаків – за цим параметром 16-річні учні перевершують 15-річних, при цьому темпи розвитку особистісної ідентичності випереджають темпи розвитку професійної. Дослідниками також встановлено, що темпи становлення особистісної ідентичності в віці 15-16 років – невеликі; в більшості юнаків рівень розвитку особистісної ідентичності знаходиться на середньому рівні, а професійна ідентичність має статус мораторію (в стані вибору між наявними альтернативами). При цьому, за даними дослідження, статеві відмінності між дівчатами та юнаками у віці від 15 до 16 років не пов'язані з рівнем розвитку професійної ідентичності [14].

Дані досліджень [1, 5, 7, 14] свідчать про те, що в більшості юнаків 15-16 років професійна ідентичність знаходиться на стадії мораторію; у 16-17 років – переходить на стадію досягнутої професійної ідентичності. Однак на цьому формування професійної та особистісної ідентичності не закінчується, тому що в студентському віці (період пізньої юності – ранньої дорослості) знову виникають питання, пов'язані з вибором професії.

Таким чином, становлення професійної ідентичності – це складний і тривалий процес, який відбувається в різні часові інтервали і проходить кілька етапів. Перший – доводиться на шкільний вік, коли на основі розвитку особистісної ідентичності починає формуватися професійна ідентичність і здійснюється вибір професії. Другий етап збігається з періодом отримання молодими людьми професійної підготовки, здійснюваної в спеціалізованих навчальних закладах. В цей час молоді люди отримують загальноосвітню, широку професійну і вузьку спеціальну підготовку. Третій етап – це час входження до професійної діяльності та оволодіння професійною майстерністю в межах обраної професії та професійної спеціалізації після закінчення навчання (вік молодого фахівця). У цей період відбувається конкретизація уявлень, що визначають ставлення людини до її діяльності [6, 21]. На думку Ю.П. Поварьонкова, формування власне професійної ідентичності відбувається лише через 3-4 роки після початку самостійної професійної діяльності, після усвідомлення неефективності навчально-професійної ідентичності [12].

Кризи професійної ідентичності можуть виникати на кожному з етапів. У зв'язку з цим, завдання психологів полягає в тому, щоб у разі потреби допомогти людині пройти кризу в обмежений проміжок часу і завершити його без заподіяння шкоди особистісної ідентичності, зміцнивши сформовану раніше професійну ідентичність або здійснивши новий вибір спеціалізації, а, в крайньому випадку, професії [14].

Висновки і перспективи подальшого дослідження. В статті здійснено теоретичний аналіз проблеми розвитку особистісної та професійної ідентичності в ранньому юнацькому віці. Розглянуто соціальну ситуацію розвитку раннього юнацького віку. Показано, що в юності і в період ранньої дорослості (студентському віці) розвиток особистісної ідентичності випереджає розвиток професійної ідентичності та впливає на нього. В ранньому юнацькому віці у більшості юнаків особистісна ідентичність знаходиться на середньому рівні розвитку, а професійна ідентичність перебуває в статусі мораторію. Ранній юнацький вік (15-17 років) може вважатися оптимальним віковим періодом для цілеспрямованого розвитку особистісної та професійної ідентичності, оскільки характеризується зміною соціальної ситуації розвитку (спрямованість у майбутнє, здійснення професійного самовизначення).

Перспективним напрямом розвитку наукової проблематики надалі вбачається експериментальне вивчення становлення та розвитку особистісно-професійної ідентичності в ранньому юнацькому віці.

Література

1. Азбель А.А. Особенности формирования статусов профессиональной идентичности старшеклассников : автореферат дис. .... канд. психол. наук / Анастасия Анатольевна Азбель. – Санкт-Петербург : Рос. гос. пед. ун-т им. А.И. Герцена, 2004. – 18 с.
2. Антонова Н.В. Проблема личностной идентификации в интерпретации современного психоанализа, интеракционизма и когнитивной психологии / Н.В. Антонова // Вопросы психологии. – 1996. – № 1. – С. 131-143.
3. Болотова А.К. Психология развития и возрастная психология / А.К. Болотова, О.Н. Молчанова. – М. : Высшая Школа Экономики, 2012. – 840 с.
4. Вірна Ж.П. Мотиваційно-сміслова регуляція у професіоналізації психолога : Монографія / Ж.П. Вірна. – Луцьк: РВВ "Вежа" Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2003. – 320 с.
5. Зеер Э. Ф. Психология профессиональных деструкций : учеб. пособие для вузов / Э.Ф. Зеер, Э.Э. Сыманюк. – М. : Академический проект, 2005. – 240 с.
6. Ермолаева Е.П. Психология социальной реализации профессионала / Е.П. Ермолаева. – Москва : Институт психологии РАН, 2009. – 347 с.
7. Идобаева О.А. Психологическое сопровождение развития личности на разных этапах профессионализации : монография / О.А. Идобаева. – М. : Эко-Пресс, 2011. – 172 с.
8. Исаева Д.О. Особенности становления личностной и профессиональной идентичности в юности и ранней взрослости : дисс. ... канд. психол. наук : 19.00.13 / Исаева Дарья Александровна; С.-Петерб. гос. ун-т. – Санкт-Петербург, 2013. – 165 с.
9. Макарова О. П. Професійна ідентичність особистості у психологічних дослідженнях / О. П. Макарова // Проблеми екстремальної та кризової психології, 2013. – Вип. 14(2). – С. 201-208.
10. Мельнік Н.Ю. Антиципація студентами гуманітарних спеціальностей своєї професійної ідентичності : автореф. дис. канд. психол. наук : спец 19.00.07 / Н.Ю. Мельнік. – К., 2011. – 20 с.
11. Одінцова В. М. Професійна ідентичність як психологічна проблема / В. М. Одінцова // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія : Психологічні науки, 2014. – Вип. 1(1). – С. 73-77.
12. Поваренков Ю.П. Психологическое содержание профессионального становления человека / Ю.П. Поваренков – Москва : УРАО, 2002. – 160 с.

13. Попіль М.І. Психологічні особливості становлення професійної ідентичності майбутніх медсестер : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07 / М. І. Попіль. – Івано-Франківськ, 2009. – 20 с.
14. Рождественская Н.А. Связь личностной и профессиональной идентичности у старшеклассников / Н.А. Рождественская, И.Л. Можаровский, В.В. Макарян // Национальный психологический журнал, 2018. – № 1(29). – С. 38-49.
15. Самкова О.М. Теоретичні підходи до вивчення особливостей формування професійної ідентичності психологів / О.М. Самкова // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Психологічні науки., 2014. – Вип. 1(2). – С. 70-74.
16. Черкашин А. І. Формування професійної ідентичності особистості як психологічна проблема / А.І. Черкашин // Вісник Національного університету оборони України. – № 1 (38), 2014. – С.325-330.
17. Шнейдер Л.Б. Профессиональная идентичность: теория, эксперимент, тренинг : учеб. пособие /Л.Б. Шнейдер. – Москва : МПСИ, 2004. – 335 с.
18. Эриксон Э. Идентичность: юность и кризис / Э. Эриксон. – Москва : Флинта; МПСИ; Прогресс, 2006. – 352 с.
19. Barbour J.B. Measuring professional identity: a review of the literature and a multilevel confirmatory factor analysis of professional identity constructs /Barbour,J.B.,Lammers, J.C.//Journal of Professions and Organization, 2015, 2(1). – pp.38-60.
20. Kroger J. The identity statuses: Origins, meanings, and interpretations / Kroger, J., & Marcia, J. E. // Handbook of identity theory and research, New York, NY, US: Springer Science + Business Media, 2011. – pp. 31-53.
21. Waterman A.S. Identity development from adolescent to adulthood: an extension of theory and review of research / A.S. Waterman // Development psychology, 1982. – Vol. 18, N 3. – pp.341-358.

References translated and transliterated

1. Azbel' A.A. Osobnosti formirovaniya statusov professional'noy identichnosti starsheklassnikov [Features of the formation of the status of professional identity of high school students] : avtoreferat dis. .... kand. psikholog. nauk / Anastasiya Anatoli'yevna Azbel'. – Sankt-Peterburg : Ros. gos. ped. un-t im. A.I. Gertsena, 2004. – 18 s.
2. Antonova N.V. Problema lichnostnoy identifikatsii v interpretatsii sovremennogo psikhoanaliza, interaktsionizma i kognitivnoy psikhologii [The problem of personal identification in the interpretation of modern psychoanalysis, interactionism and cognitive psychology] / N.V. Antonova // Voprosy psikhologii. – 1996. – № 1. – S. 131-143.
3. Bolotova A.K. Psikhologiya razvitiya i vozrastnaya psikhologiya [Developmental and Age Psychology] / A.K. Bolotova, O.N. Molchanova. – М. : Vysshaya Shkola Ekonomiki, 2012. – 840 s.
4. Virna ZH.P. Motyvatsiyno-smyslova rehulyatsiya u profesionalizatsiyi psikhologa : Monohrafiya [Motivational-semantic regulation in the professionalization of a psychologist] / ZH.P. Virna. – Luts'k: RVV "Vezha" Volyn. derzh. un-tu im. Lesi Ukrayinky, 2003. – 320 s.
5. Zeyer E. F. Psikhologiya professional'nykh destruktсий [Psychology of professional destructions] : ucheb. posobiye dlya vuzov / E.F. Zeyer, E.E. Symanyuk. – М. : Akademicheskij proyekt, 2005. – 240 s.
6. Yermolayeva Ye.P. Psikhologiya sotsial'noy realizatsii professionala [Psychology of social realization of a professional] / Ye.P. Yermolayeva. – Moskva : Institut psikhologii RAN, 2009. – 347 s.
7. Idobayeva O.A. Psikhologicheskoye soprovozhdeniye razvitiya lichnosti na raznykh etapakh professionalizatsii [Psychological support of personal development at different stages of professionalization] : monografiya / O.A. Idobayeva. – М. : Eko-Press, 2011. – 172 s.
8. Isayeva D.O. Osobnosti stanovleniya lichnostnoy i professional'noy identichnosti v yunosti i ranney vzroslosti [Features of formation of personal and professional identity in youth and early adulthood] : diss. ... kand. Psikholog. nauk : 19.00.13 / Isayeva Dar'ya Aleksandrovna; S.-Peterb. gos. un-t. – Sankt-Peterburg, 2013. – 165 s.
9. Makarova O. P. Profesiyna identychnist' osobystosti u psikhologichnykh doslidzhennyakh [Professional identity of a person in psychological research] / O.P.Makarova //Problemy ekstremal'noyi ta kryzovoyi psikhologiyi, 2013. – V.14(2). – S.201-208.
10. Odintsova V. M. Profesiyna identychnist' yak psikhologichna problema [Professional Identity as a Psychological Problem] / V.M.Odintsova // Naukovyy visnyk Khersons'koho derzhavnogo universytetu. Seriya : Psikhologichni nauky, 2014. – Vyp. 1(1). – S. 73-77.
11. Mel'nik N.YU. Antytsypatsiya studentamy humanitarnykh spetsial'nostey svoeyi profesiynoyi identychnosti [Anticipation by students of humanitarian specialties of their professional identity] : avtoref. dys. kand. psikholog. nauk : spets 19.00.07 / N.YU. Mel'nik. – K., 2011. – 20 s.
12. Povarenkov YU.P. Psikhologicheskoye sodержaniye professional'nogo stanovleniya cheloveka [Psychological content of the professional development of a person] / YU.P. Povarenkov – Moskva : URAO, 2002. – 160 s.
13. Rozhdestvenskaya N.A. Svyaz' lichnostnoy i professional'noy identichnosti u starsheklassnikov [Communication of personal and professional identity in high school students] / N.A. Rozhdestvenskaya, I.L. Mozharovskiy, V.V. Makaryan // Natsional'nyy psikhologicheskij zhurnal, 2018. – № 1(29). – S. 38-49.
14. Samkova O.M. Teoretychni pidkhody do vyvchennya osoblyvostey formuvannya profesiynoyi identychnosti psikhologiv [Theoretical approaches to the study of the peculiarities of the formation of the professional identity of psychologists] / O.M. Samkova // Naukovyy visnyk Khersons'koho derzhavnogo universytetu. Seriya : Psikhologichni nauky., 2014. – Vyp. 1(2). – S. 70-74.
15. Popil M.I. Psychological peculiarities of formation of professional identity of future nurses [Psychological peculiarities of formation of professional identity of future nurses] : author's abstract. dis ... Candidate psychologist Sciences: 19.00.07 / M. I. Popil. – Ivano-Frankivsk, 2009. – 20 p.
16. Shneyder L.B. Professional'naya identichnost': teoriya, eksperiment, trening [Professional identity: theory, experiment, training: studies] : ucheb. posobiye /L.B. Shneyder. – Moskva : MPSI, 2004. – 335 s.
17. Erikson E. Identichnost': yunost' i krizis [Identity: youth and crisis] / E.Erikson. – Moskva: Flinta; MPSI; Progress,2006. – 352 s.

18. Barbour J.B. Measuring professional identity: a review of the literature and a multilevel confirmatory factor analysis of professional identity constructs / Barbour, J.B. & Lammers, J.C. // Journal of Professions and Organization, 2015, 2(1). – pp. 38-60.
19. Cherkashin A.I. Formation of a professional identity of a person as a psychological problem [Formation of a professional identity of a person as a psychological problem] / A.I. Cherkashin // Bulletin of the National Defense University of Ukraine. – No. 1 (38), 2014. – p.325-330.
20. Kroger J. The identity statuses: Origins, meanings, and interpretations / Kroger, J., & Marcia, J. E. // Handbook of identity theory and research, New York, NY, US: Springer Science + Business Media, 2011. – pp. 31-53.
22. Waterman A.S. Identity development from adolescent to adulthood: an extension of theory and review of research / A.S. Waterman // Development psychology, 1982. – Vol. 18, N 3. – pp.341-358.

УДК 159.923.2:17.04-057.875

<https://doi.org/10.26661/2310-4368-2019-1-15-24>

РЕЗУЛЬТАТИ АПРОБАЦІЇ ПРОГРАМИ РОЗВИТКУ ЕТИЧНОЇ СВІДОМОСТІ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

М.В. Шипко

аспірантка кафедри психології Запорізького національного університету

ORCID ID: <https://orcid.org/000-0003-3627-0646>

shipkomaya@gmail.com

Шипко М.В. Результати апробації програми розвитку етичної свідомості студентської молоді. В статті представлено результати апробації програми розвитку етичної свідомості студентської молоді. Подано критерії розвитку для кожного компоненту етичної свідомості студентської молоді: засвоєння моральних норм і категорій, суб'єктивізація моральної системи, осмисленість етичного бачення світу. Охарактеризовано дослідницьку вибірку, психодіагностичний інструментарій та організаційні аспекти програми. Наведено та проаналізовано динаміку розвитку визначених параметрів в досліджуваних групах. Отримані дані довели, що структурні компоненти етичної свідомості піддаються розвивальному впливу за умови впровадження запропонованої програми. Підтверджено правомірність визначених психологічних чинників розвитку етичної свідомості студентської молоді та ефективність апробованої програми. Відсутність статистично значущих змін у контрольній групі підтвердило необхідність цілеспрямованого розвитку етичної свідомості студентської молоді.

Ключові слова: етична свідомість, студентська молодь, етична відповідальність, моральні цінності; его-ідентичність; автономність; індивідуальні значення категорій етики.

Shypko, M.V. Results of approbation of the development program of the ethical consciousness of the student youth.

Results of approbation of the development program of the ethical consciousness of the student youth have been presented in the article. Criteria of development of each component of the student youth's ethical consciousness have been given: assimilation of the moral norms and categories, subjectification of the moral system, meaningfulness of the ethical vision of the world. The research sample, psychodiagnostic tools and some organizational aspects of the implemented program have been described. The purpose of the program was in realization of the systematic and purposeful impact on the development of students' ethical consciousness through the actualization of the certain psychological factors (assimilation of moral norms and categories; adoption of social norms and ethical requirements; moral values; ego-identity; pursuit of autonomy; emotional attitude to categories of ethics). Dynamics of development of the definite parameters in the studied groups has been shown and analyzed. Legality of the certain psychological factors of the ethical consciousness development and effectiveness of the elaborated program have been confirmed. The lack of statistically significant changes in the control group has indicated the need for targeted development of the ethical consciousness of the student youth. It has also been proven that structural components of the ethical consciousness – meanings, senses, sensory tissue – can be subjected to the developmental influence, which influences on the general level of the ethical consciousness of student youth. Promising directions of further researches concern studying the specifics of the ethical consciousness development in different age groups; elaborating of psychodiagnostic tools for studying the ethical consciousness.

Keywords: ethical consciousness, student youth, ethical responsibility, moral values, ego-identity, autonomy, emotional attitude to ethical categories.

Постановка проблеми. Сучасна суспільно-політична та економічна ситуація в Україні наразі є такими, що інтереси національної безпеки, соціального і культурного благополуччя постійно вимагають звернення до проблеми морального відродження особистості, розвитку її етичної свідомості. В контексті розвитку сучасної науки вивчення етичної свідомості особистості набуває особливої актуальності, адже саме етична свідомість зумовлює характер етичних відносин людини, її моральну позицію, вчинки і поведінку в цілому. Без сформованості ставлення до понять про добро і зло, обов'язок, совість, справедливість, честь і гідність, свободу і відповідальність, щастя і сенс життя, а також уявлень про моральний ідеал неможливі ні взаємодія зі світом, ні розвиток особистості.